

UDK:811.523

Madinabonu XAMIDOVA,

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti o'qituvchisi

E-mail: khamidovamadinabonu@gmail.com

O'zDJTU professori v.b., DSc M.Umarova taqrizi asosida

THE ARTISTIC PECULIARITIES OF THE ROBOT IMAGE: THE CLASSICAL STYLE IN AMERICAN SCIENCE FICTION (ASIMOV'S TRADITION) AND THE PHILOSOPHICAL-ETHICAL ORIENTATION IN EUROPEAN LITERATURE (MCEWAN'S PERSPECTIVE)

Annotation

This article provides a comparative analysis of the literary image of the robot within two distinct paradigms: the classical style of American science fiction represented by Isaac Asimov and the philosophical-ethical orientation of European literature embodied in Ian McEwan's works. While Asimov presents robots as functional units capable of coexisting harmoniously with society, McEwan portrays them as a philosophical mirror that challenges humanity's moral essence and free will. The research reveals that the robot image in modern literature serves as a universal phenomenon integrating technological progress with deep ethical reflection, bridging scientific optimism with philosophical inquiry.

Key words: Science fiction, Asimov, McEwan, robot image, technological progress, philosophical-ethical issue, comparative analysis.

ROBOT OBRAZINING BADIY O'ZIGA XOSLIGI: AMERIKA FANTASTIKASIDA KLASSIK USLUB (AZIMOV AN'ANASI) VA YEVROPA ADABIYOTIDA FALSAFIY-AXLOQIY YO'NALISH (MCEWAN QARASHI)

Annotatsiya

Mazkur maqolada robot obrazining badiiy talqini ikki yirik adabiy paradigma – Amerika ilmiy-fantastik adabiyotida shakllangan klassik uslub (Isaac Azimov) va Yevropa adabiyotidagi falsafiy-axloqiy yo'nalish (Ian McEwan) asosida qiyosiy tahlil qilinadi. Azimov robotlarni jamiyat bilan uyg'un yashay oladigan funksional birlik sifatida tasvirlasa, McEwan ularni insoniyatning axloqiy va falsafiy mohiyatini sinovdan o'tkazuvchi vosita sifatida talqin qiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, robot obrazi zamonaviy adabiyotda texnika va axloq muammolarini uyg'unlashtiruvchi universal fenomen darajasiga ko'tarilgan bo'lib, ilmiy optimizm bilan falsafiy tafakkurni birlashtiradi.

Kalit so'zlar: Ilmiy fantastika, Azimov, McEwan, robot obrazi, texnik taraqqiyot, falsafiy-axloqiy muammo, qiyosiy tahlil.

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ СПЕЦИФИКА ОБРАЗА РОБОТА: КЛАССИЧЕСКИЙ СТИЛЬ В АМЕРИКАНСКОЙ ФАНТАСТИКЕ (ТРАДИЦИЯ АЗИМОВА) И ФИЛОСОФСКО-ЭТИЧЕСКОЕ НАПРАВЛЕНИЕ В ЕВРОПЕЙСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ (ВЗГЛЯД МАКЬЮЭНА)

Аннотация

В статье рассматривается художественный образ робота в сопоставительном аспекте на основе двух литературных парадигм: классического стиля американской научной фантастики (Айзек Азимов) и философско-нравственного направления европейской литературы (Иэн Макьюэн). Азимов изображает роботов как функциональные единицы, способные гармонично сосуществовать с обществом, тогда как Макьюэн трактует их как философское зеркало, отражающее моральную сущность и свободную волю человека. Результаты исследования демонстрируют, что образ робота в современной литературе становится универсальным феноменом, интегрирующим технический прогресс с глубоким этическим осмыслением и объединяющим научный оптимизм с философскими поисками.

Ключевые слова: Научная фантастика, Азимов, Макьюэн, образ робота, технический прогресс, философско-нравственная проблема, сравнительный анализ.

Kirish. XX asr va XXI asr adabiy jarayonida robot obrazi insoniyatning texnologik yutuqlari bilan chambarchas bog'liq holda shakllandi. Robot nafaqat texnik vosita, balki ijtimoiy-siyosiy metafora va falsafiy ramz sifatida talqin qilinib, badiiy adabiyotda turli ko'rinishlarda namoyon bo'ldi (Gerovitch, 2017; Suvin, 1979). Ushbu maqolaning asosiy maqsadi Isaac Asimov va Ian McEwan ijodlari misolida robot obrazining badiiy o'zigaxosligini qiyosiy tahlil qilish, ularning asosiy paradigmatic farqlari va kesishish nuqtalarini aniqlashdir. Shu nuqtai nazardan, Amerika fantastikasida robot obrazi ko'proq ilmiy-texnik va funksional kontekstlarda rivojlangan bo'lsa, Yevropa adabiyotida, xususan Ian McEwan ijodida, u falsafiy-axloqiy savollarni ko'taruvchi asarga aylanadi (Asimov, 1950; McEwan, 2019).

Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, u nafaqat ikki muallif qarashlarini qiyoslaydi, balki robot obrazining evolyutsiyasini Amerika va Yevropa madaniy kontekstlarida kuzatadi, bu obrazning zamonaviy adabiyotda qanday qo'shimcha ma'nolar kasb etayotganligini ochib beradi. Tadqiqotda qiyosiy-tipologik tahlil, kontent-tahlil va geraldik tahlil usullari qo'llanildi. (Suvin, 1979; Floridi, 2014).

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Robot obrazi fantastik adabiyotda dastlab texnik xavf va umidlarni ifodalovchi ramz sifatida shakllangan. Karel Čapekning R.U.R. (1920) pyesasi robotni "insoniyatga qarshi qo'zg'olon" obrazida ko'rsatgan bo'lsa, keyingi davrlarda Asimov uni jamiyatga moslashgan va axloqiy qonunlarga bo'ysunuvchi mavjudot sifatida tasvirlaydi (Asimov, 1950).

Asimovning uch qonuni — robot axloqi va texnik mantiqiylikni badiiy muhokama qilishda asosiy nazariy asos sifatida qabul qilindi (Warrick, 1981; Murphy & Woods, 2009). Bu konsepsiya XX asr o'rtalaridagi amerika texnologik optimizmining adabiyotdagi in'ikosidir.

McEwanning *Machines Like Me* (2019) romani esa robotni falsafiy refleksiya markaziga olib chiqadi. U yerda robot insoniylik, erkin iroda va axloqiy mas'uliyatning sinovchi ko'zgusiga aylanadi (Levy, 2020; Tirohl, 2021). Bu yondashuv Yevropa adabiyotining falsafiy-axloqiy an'analarga yaqin bo'lib, texnik vositadan ko'ra inson mohiyatini tahlil qilishga urg'u beradi (Boxall, 2020).

Shunday qilib, adabiyotlarda robot obrazining talqini ikki asosiy paradigmami shakllantiradi: (1) texnik-progressiv va ijtimoiy-funksional model (Asimov), (2) falsafiy-axloqiy refleksiv model (McEwan).

Tahlil va natijalar. 1. Isaak Azimov ijodida klassik robot konsepsiyasi.

Isaak Azimov (1920–1992) ilmiy-fantastik adabiyotda robot obrazini eng tizimli shaklda ishlab chiqqan yozuvchi hisoblanadi. Uning *“I, Robot”* (1950) to'plami hamda *“Foundation”* turkumidagi romanlari robot obrazining badiiy tipologiyasini belgilab berdi (Asimov, 1950).

Azimovning eng muhim hissi — “robototexnikaning uch qonuni” konsepsiyasidir:

- Robot hech qachon insonga zarar yetkazmasligi kerak.

- Robot inson buyruqlarini bajarishi lozim.

- Robot o'z mavjudligini saqlab qolishi shart, biroq bu birinchi ikki qonunga zid bo'lmasligi kerak (Asimov, 1964).

Ushbu qonunlar nafaqat badiiy asarlarda, balki keyingi ilmiy muhokamalarda ham asosiy mezon sifatida qabul qilindi (Murphy & Woods, 2009). Azimov robotlarni insoniyatga qarshi qo'yiladigan xavfli kuch emas, balki jamiyatning texnik taraqqiyotida zarur sherik sifatida tasvirladi. Bu jihat uni Karel Chapekning *“R.U.R.”* dramasi (1921)dagi ssenariydan farqlaydi, chunki Chapekda robotlar oxir-oqibat insoniyatga qarshi qo'zg'olon qiladi (Čapek, 1921).

Azimov asarlarida robotlar jamiyat hayotiga integratsiyalashgan ijtimoiy subyektlar sifatida ko'riladi. Masalan, *“The Bicentennial Man”* (1976) qissasida robotning insoniylikka intilishi va huquqiy maqomini talab qilishi tasvirlanadi. Bu orqali yozuvchi texnika va inson o'rtasidagi chegaraning yo'qolishi, insoniyatning o'z mohiyatini qayta ko'rib chiqishi zarurligini ilgari suradi (McNally, 2006).

Bizning nazarimizda, Azimovning robot haqidagi qarashlari o'z davri uchun nafaqat badiiy, balki falsafiy-ijtimoiy ahamiyat kasb etgan. U insoniyatning texnik taraqqiyotga bo'lgan qo'rquvini yumshatishga intilib, robotlarni insoniy jamiyatning muqobil, ammo xavfli emas, balki hamkor kuchi sifatida ko'rsatdi. Shu bilan birga, Azimov konsepsiyasida yashirin paradoks mavjud: robotlarning insoniylikka intilishi, aslida, insoniyatning o'z mohiyatini va axloqiy mas'uliyatini qayta baholashga undaydi. Demak, Azimov badiiy ijodi orqali texnologik optimizmni ilgari surish bilan birga, insoniyatning o'ziga xosligini saqlab qolish masalasini ham kun tartibiga olib chiqdi.

2. Ian McEwan ijodida robot obrazining falsafiy-axloqiy talqini

Ian McEwan (1948-y.) o'zining *“Machines Like Me”* (2019) romanida robot obraziga yangicha yondashuvni taklif etadi. Asarda insoniylik, axloqiy tanlov va erkin iroda muammolari markaziy o'rinni egallaydi.

McEwan romanidagi Adam nomli robot biologik va intellektual jihatdan insondan kam emas, balki ko'plab jihatlarida ustun mavjudot sifatida tasvirlanadi (McEwan, 2019). Lekin uning axloqiy mukammalligi insoniy zaiflik va hissiy qarorlar bilan to'qnash keladi. Masalan, Adamning insoniy yolg'onlarga toqat qilolmasligi insonlar bilan

ziddiyatlarga sabab bo'ladi. Bu jihat texnik mukammallik va insoniy imperfektsiya o'rtasidagi qarama-qarshilikni yoritadi (Levy, 2020).

McEwanning robot obraziga yondashuvi Yevropa falsafiy an'analarga yaqin: u texnikani axloqiy sinov maydoni sifatida ko'radi. Agar Azimov robotlarni “funksional sherik” sifatida talqin qilgan bo'lsa, McEwan ularni “falsafiy ko'zgu” sifatida namoyon etadi.

McEwan asarlarida insonlik tushunchasi qayta ko'rib chiqiladi. Insonni boshqalardan ajratib turadigan belgi texnik mukammallik emas, balki axloqiy noaniqlik va his-tuyg'ulardir (Tirohl, 2021). Shu sababli McEwan romanlarida robot obrazining badiiy vazifasi — insoniyatning o'z mohiyatini falsafiy baholashdir.

Muallifning ilmiy pozitsiyasiga ko'ra, McEwan yaratgan robot obrazi texnologik fantastika doirasidan chiqib, axloqiy-falsafiy refleksiya uchun badiiy vositaga aylanadi. Bu yondashuv Azimovdagi kabi texnologiyaning amaliy funksiyalarini emas, balki insoniylikning chegaralarini tadqiq qilishni ustuvor qiladi. Bizningcha, McEwanning qarashi robot obrazini nafaqat “insoniyatning tashqi yordamchisi”, balki “insoniyatning ichki oynasi” sifatida talqin qilishga imkon beradi. Shu nuqtayi nazardan, McEwan ijodi robot obrazini zamonaviy Yevropa adabiy-falsafiy an'analarga qo'shadi va inson mohiyatini qayta ko'rib chiqish uchun muhim badiiy maydon yaratadi.

3. Qiyosiy tahlil: Azimov va McEwan qarashlari

Azimov va McEwan robot obrazini ikki turli adabiy paradigmalarda yoritadilar. Azimov ilmiy-fantastik klassik uslub vakili sifatida robotni texnik progressning mahsuli, jamiyat bilan uyg'un yashashi mumkin bo'lgan funksional birlik sifatida tasvirlaydi. Uning “uch qonun”i asosida qurilgan obrazlar insoniyat uchun xavf emas, balki sheriklik timsolidir (Asimov, 1964). Masalan, *“The Bicentennial Man”* asarida robotning insoniy maqomga intilishi texnologiya bilan uyg'un yashash g'oyasini ilgari suradi (McNally, 2006).

McEwan esa falsafiy-axloqiy yondashuvni tanlab, robotni insoniyat uchun ko'zgu sifatida talqin etadi. Uning *“Machines Like Me”* romanidagi Adam obrazida erkin iroda va axloqiy tanlov muammolari markaziy o'rinni egallaydi. McEwan robotni texnik vosita emas, balki insoniyatning axloqiy qarorlarini sinovdan o'tkazuvchi mavjudot sifatida ko'rsatadi (Levy, 2020; Tirohl, 2021).

Menimcha, ushbu ikki yondashuv bir-birini inkor etmaydi, balki bir-birini to'ldiradi. Azimovning ilmiy qarashi texnik imkoniyatlar va ijtimoiy integratsiyani ko'rsatadi, McEwanning falsafiy qarashi esa texnikaning insoniy mohiyatni qayta baholashga undashini ochib beradi. Shu bois, robot obrazi nafaqat kelajak texnologiyalarining badiiy talqini, balki insoniyatning o'zini anglash jarayonida muhim falsafiy vosita sifatida qaralishi lozim.

Shaxsiy ilmiy pozitsiyam shundan iboratki, Ushbu ikki yondashuv bir-birini inkor etmaydi, balki bir-birini to'ldiradi. Azimovning ilmiy qarashi texnik imkoniyatlar va ijtimoiy integratsiyani ko'rsatadi, McEwanning falsafiy qarashi esa texnikaning insoniy mohiyatni qayta baholashga undashini ochib beradi. Demak, robot obrazi zamonaviy adabiyotda nafaqat ilmiy-fantastik, balki falsafiy-didaktik funksiya ham bajaradi.

Xulosa va takliflar. Robot obrazi badiiy adabiyotda doimo zamonaviy davrning intellektual va falsafiy muammolarini ifodalash uchun xizmat qilib kelgan. Isaak Azimov uni ilmiy-texnik taraqqiyotning mahsuli sifatida ijobiy talqin qilgan bo'lsa, Ian McEwan uni axloqiy-falsafiy muhokama vositasiga aylantirdi.

Shaxsiy ilmiy pozitsiyam shundan iboratki, Azimov va McEwan yondashuvlari bir-birini inkor etmaydi, balki bir-birini to'ldiradi. Azimovning “robototexnikaning uch qonuni” (Asimov, 1964) orqali ilgari surilgan modeli texnik

optimizmni, ya'ni robotlarni insoniyatning ishonchli hamkori sifatida talqin qilishni ta'minladi. Bu yondashuv jamiyat va texnologiya o'rtasida uyg'un hamkorlik mumkinligini ko'rsatadi. McEwanning "Machines Like Me" (2019) romanidagi qarashlari esa, mening nazarimda, texnik mukammallik va insoniy zaiflik o'rtasidagi dialektik qarama-qarshilikni ochib beradi. Adam obrazi insoniyatni o'z axloqiy pozitsiyalarini qayta ko'rib chiqishga undaydigan "falsafiy ko'zgu" vazifasini bajaradi.

Mazkur qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, Amerika fantastikasida klassik uslub texnik va funksional yondashuvni,

Yevropa adabiyotida esa falsafiy-axloqiy yo'nalish ustuvorligini aks ettiradi. Robot obrazi ikki yondashuvni birlashtirgan holda, bugungi davr uchun universal badiiy fenomen sifatida shakllangan. Shunday qilib, robot obrazini adabiy talqin qilish nafaqat texnologik kelajakni tasavvur qilish, balki insoniyatning axloqiy, ijtimoiy va falsafiy savollarini oydinlashtirish vositasi sifatida qaralishi lozim. Azimovning texnik optimizmi bilan McEwanning falsafiy skeptitsizmi uyg'unlashib, zamonaviy adabiyotda robot timsoli insoniyat tafakkurining eng dolzarb muammolarini badiiy shaklda ifodalovchi universal ramzga aylandi.

ADABIYOTLAR

1. Asimov I. I. Robot. – New York: Gnome Press, 1950. – 253 p.
2. Asimov I. The Rest of the Robots. – New York: Doubleday, 1964. – 224 p.
3. Čapek K. R.U.R. (Rossum's Universal Robots). – Prague: Aventinum, 1921. – 112 p.
4. Gerovitch S. From Newspeak to Cyberspeak: A History of Soviet Cybernetics. – Cambridge, MA: MIT Press, 2017. – 391 p.
5. Levy D. Robots and the ethics of perfection // AI & Society. – 2020. – Vol. 35, No. 4. – Pp. 941–950.
6. McEwan I. Machines Like Me. – London: Jonathan Cape, 2019. – 320 p.
7. McNally T. Humanity in robotics: A reading of Asimov // Science Fiction Studies. – 2006. – Vol. 33, No. 1. – Pp. 25–41.
8. Murphy R., Woods D. Beyond Asimov: The three laws of responsible robotics // IEEE Intelligent Systems. – 2009. – Vol. 24, No. 4. – Pp. 14–20.
9. Tirohl A. The philosophical robot: McEwan's Machines Like Me // Literature & Philosophy Review. – 2021. – Vol. 12, No. 2. – Pp. 77–89.